

UDK: 94(460)"1936/1939":070
070(497.5)"1936/1939"
355.01(460)"1936/1939"
Pregledni članak
Primljeno: 25. 2. 2009.
Prihvaćeno: 1. 10. 2009.

Španjolski Siget: Simbolika Alcázara u hrvatskim novinama

VJERAN PAVLAKOVIĆ

Filozofski fakultet, Rijeka, Republika Hrvatska

Tijekom Španjolskog građanskog rata (1936.-1939.) vodio se i promidžbeni rat između nacionalista i republikanaca. Ovaj članak prikazuje kako je hrvatski tisak opisivao opsadu Alcázara, jedne od ključnih bitaka prve godine građanskog rata. Hrvatski simpatizeri generala Franca poistovjetili su opsadu Alcázara s opsadom Sigeta (1566.), pri čemu su dijelovi hrvatskih desnih i nacionalnih krugova s odobravanjem gledali na borbu generala Franca protiv komunizma

Ključne riječi: Španjolski građanski rat, hrvatski tisak, Alcazar, Siget, mjesta povijesnog sjećanja

“Promidžba je od samog njegova početka igrala veoma važnu ulogu u Španjolskom građanskom ratu, s tim da je za obje strane promidžba prema inozemstvu bila gotovo važnija od one za domaću upotrebu”.

Arthur Koestler¹

Siget i toledski Alcázar, dvije kamene utvrde uklesane u povijesno sjećanje dvaju europskih naroda udaljenih stotinama kilometara, oslikavaju kako se u dnevnoj politici neprestance isprepliću mit i povijest. Godine 1566. golema osmanska vojska na svom putu prema Beču opsjela je Siget (današnji Szigetvar u južnoj Mađarskoj) kojim je zapovijedao hrvatski ban Nikola Šubić Zrinski, na poslijetku nadjačala branitelje, no bila je prisiljena povući se nakon smrti sultana Sulejmana Veličanstvenog. Posljednje uporište Nikole Šubića Zrinskog ušlo je u hrvatsku i mađarsku povijest kao arhetipsko predziđe kršćanstva (*Antemurale christianitatis*).

Skoro tri stoljeća kasnije, tijekom Španjolskoga građanskog rata, republikanske snage opsjele su Alcázar, golemu tvrđavu iznad rijeke Tagus u središnjoj Španjolskoj. Odluka generala Francisca Franca da oslobodi tu zarobljene naci-

¹ Arthur KOESTLER, *Spanish Testament*, London, 1937., 117.

onalističke snage postala je jedan od temeljnih mitova Francove Nove države (*Nuevo Estado*) i posvetila ga je kao jedinog vođu u borbi za nacionalističku stvar.² Francovi hrvatski simpatizeri posegnuli su za predodžbom, tropima i kolektivnom memorijom o Sigetu kako bi bitku za Alcazar prikazali kao modernu verziju toga epskog događaja. Brišući granice između hrvatske nacionalne povijesti i aktualne borbe u Španjolskoj, nastojali su pridobiti potporu za radikalnije rješavanje hrvatskoga nacionalnog pitanja, u okolnostima kada su se Hrvati nalazili u sklopu Kraljevine Jugoslavije. Uz otvorenu pomoć nacističke Njemačke i fašističke Italije, Francovi nacionalisti određenim su krugovima hrvatskih intelektualaca predstavljali sve poželjniji model. Usporedbe Alcázara i Sigeta hrvatskoj su desnici omogućile da izvuče simbole i mitove prošlosti kako bi upozorila na novu opasnost za zapadnu civilizaciju - i u Španjolskoj i u Hrvatskoj - ovog puta ne u obliku turskih hordi, već komunista, socijalista i ostalih protivnika na ljevici.

Građanski rat u Španjolskoj

Dok su se 1930-ih Hrvati borili za demokratsku promjenu i nacionalna prava u Kraljevini Jugoslaviji, na dalekom Iberskom poluotoku na pomolu je bio sukob. Ljevičarska koalicijska vlada, poznata pod nazivom Narodna fronta, u veljači 1936. godine preuzela je vlast u Španjolskoj na temelju obećanja da će poduzeti ozbiljne društvene, gospodarske i poljoprivredne reforme.

Spomenik posvećen braniteljima Alcázara

Nardna fronta uključivala je liberalne republikanske stranke, socijaliste, katalonske i baskijske nacionaliste, te komuniste koji su usvojili antifašističku platformu temeljenu na sedmom kongresu Kominterne koji je održan u ljeto 1935. godine. Za konzervativne Španjolce ovo je zapravo značilo neizbježnu boljševičku prijetnju i španjolska vojska, koja je tijekom 19. i početka 20. stoljeća nekoliko puta preuzimala vlast, zaključila je kako je vojni udar (*pronunciamiento*) nužan da bi se vratio red u državu. Stupovi tradicionalnoga španjolskog društva – moćna Katolička crkva, veliki zemljoposjednici, industrijalci i monarhisti – zajedno s Falangom, domaćim fašističkim pokretom, prešli su

² Enrique MORADIELLOS, 1936: *Los mitos de la Guerra Civil*, Barcelona, 2004., 206.–207.

na stranu vojske, koja se pobunila u noći sa 17. na 18. srpnja 1936. godine. Neočekivano jak otpor lojalnih vojnih jedinica i žurno naoružane anarho-sindikalističke milicije spriječio je urotnike da brzo preuzmu vlast, tako da je Španjolska bila podijeljena bojišnicama građanskog rata između lojalista tj. republikanaca, i pobunjenika tj. nacionalista.

Ono što je počelo kao unutarnja španjolska stvar ubrzo je poprimilo međunarodne razmjere. Kao što je *Washington Post* zabilježio početkom kolovoza 1936. godine, "svakim danom (građanski rat) sve više poprima kontinentalne razmjere kako narodi jedan za drugim, svojevoljno ili silom, bivaju uvučeni u vrtlog".³ Hitler i Mussolini, odlučni promijeniti političko stanje uspostavljeno Versajskim sporazumom, slali su naoružanje, opremu i vlastite postrojbe u pomoć generalu Franciscu Francu, vođi nacionalističkog tabora. Nakon odbijanja zapadnih demokracija koje su se pribojavale još jednoga europskog sukoba, španjolska republika okrenula se Sovjetskom Savezu kao svome glavnom savezniku u borbi protiv bolje opremljenih i uvježbanih nacionalista. Oslanjanje na Njemačku i Italiju s jedne strane, odnosno Sovjetski Savez s druge strane pojačalo je ideološke značajke Španjolskoga građanskog rata koji je diljem svijeta sve učestalije karakteriziran kao epska borba komunizma i fašizma.⁴

Hrvatska i Španjolski građanski rat

Iako je Vlatko Maček, vođa Hrvatske seljačke stranke, 1930-ih nesumnjivo uživao potporu velike većine Hrvata, u hrvatskome nacionalnom pokretu počele su se pojavljivati frakcije kako su sljedbenici radikalnijih ideologija počeli nuditi alternativne, mahom nasilne, u otporu beogradskoj vlasti. Unatoč naporima HSS-a da umanjí važnost ideološkog rata koji se vodio u Španjolskoj, i radikalna ljevica i desni pokreti u Hrvatskoj uključili su se u žestoku polemiku o španjolskoj krizi.⁵ Komunistička partija Jugoslavije izdala je brojne (legalne i nelegalne) novine, pamflete, knjige i letke kao potporu španjolskoj republici naglašavajući kako Narodna fronta u Španjolskoj podržava nacionalna prava Baska i Katalonaca, što može poslužiti kao model za Hrvate. KPJ je posredovao u slanju gotovo 1.700 jugoslavenskih dobrovoljaca koji su otišli u Španjolsku boriti se na strani republike, od kojih je približno polovica bila iz hrvatskih krajeva. Preživjeli veterani činit će jezgru partizanskog pokreta u Drugome svjetskom ratu.

Ekstremni hrvatski nacionalisti koji su se protivili Mačekovim pregovori-

³ *Washington Post*, 5. 8. 1936, 1.

⁴ Općenito o Španjolskome građanskom ratu vidjeti: Hugh THOMAS, *The Spanish Civil War*, rev. ed., Modern Library, New York, 2001.; Antony BEEVOR, *The Battle for Spain: The Spanish Civil War, 1936–1939*, Penguin, New York, 2006.; Paul PRESTON, ed., *Revolution and War in Spain, 1931–1939*, Routledge, London, 1993.

⁵ O HSS-u i Španjolskome građanskom ratu vidi: Vjeran PAVLAKOVIĆ, "Vladko Maček, the Croatian Peasant Party and the Spanish Civil War", *Contemporary European History*, No. 2, 2007.

ma s Beogradom i nisu bili spremni pristati ni na što manje od potpune nezavisnosti Hrvatske također su se koristili španjolskim sukobom kao sredstvom napada ne samo na HSS-ovu pasivnost, već i na njegove demokratske ideale. U časopisima kao što su *Hrvatska smotra*, *Hrvatska prosvjeta* i *Hrvatska revija* desničarski intelektualci uvjerali su čitatelje kako demokracija nije održiva opcija u “nerazvijenim” državama kao što su Španjolska i Hrvatska, gdje su “autoritativna” rješenja na korporativnom modelu neizbježna za rješavanje bezbrojnih problema.⁶ Knjižica *Španjolska u krvi i plamenu* autora Ive Bogdana na španjolskom primjeru pokazivala je kako liberalne demokracije nisu sposobne riješiti nacionalno pitanje.⁷

Tijekom Španjolskoga građanskog rata fragmentirana hrvatska desnica postupno se okupila oko ideološke pozicije ustaša, koji su pozdravljali anti-komunizam, antisemitizam i militantni katolicizam nacionalističke strane u Španjolskoj. Desnica je usto vidjela šansu za stvaranje nezavisne Hrvatske u sklopu napada fašističke Italije i nacističke Njemačke na europski status quo ante, a građanski rat u Španjolskoj u tom im je smislu bio dobar primjer.

Desničarske novine u Hrvatskoj revno su objavljivale vijesti o nacionalističkim uspjesima na bojištu, bilo pravima bilo izmišljenima za promidžbene potrebe. Jedan takav događaj koji je privukao njihovu pozornost bilo je razbijanje opsade Alcazara od Afričke vojske koja se u jesen 1936. kretala prema Madridu. Iako je ova nacionalistička pobjeda imala mnogo veću simboličku nego vojnu važnost - postoji mišljenje da je Frankova odluka o preusmjerenju svojih postrojbi kako bi oslobodile posadu Alcazara od opsade zapravo omogućila republikancima da pripreme obranu Madrida i time odgode slom Republike - postigla je važan moralni učinak na nacionaliste i njihove pobornike u inozemstvu. Ne samo da su hrvatske novine donosile mnogobrojne članke o herojima Alcazara, već su se izdavali pamfleti i knjige koji su uspoređivali herojstvo branitelja Alcazara s herojima iz hrvatske prošlosti. Portretiranje Alcazara u Hrvatskoj pokazuje kako su događaji iz Španjolske bili povezani s hrvatskim prilikama te je ono generiralo potporu za nacionalističku stranu u Španjolskome građanskom ratu.

Toledski Alcázar

Opsada Alcazara počela je nedugo nakon što se pobuna u srpnju 1936. godine iz Maroka proširila na kontinentalnu Španjolsku. U Toledu, 75 kilometara južno od Madrida, 19. srpnja izbile su povremene borbe između naoružanih radnika i oružništva (*Guardia civil*), koje je stalo na stranu vojne pobune.⁸ Nakon neuspjelog pokušaja preuzimanja nadzora nad gradom, velika grupa

⁶ Primjerice, vidjeti: *Hrvatska prosvjeta* (Zagreb), god. 24., br. 1.-2., veljača 1937., 24., 28.

⁷ Ivo BOGDAN, “Španjolska u krvi i plamenu: Dalji i bliži uzroci građanskog rata”, Zagreb: MOSK, 1937., 13.

⁸ Cecil D. EBY, *The Siege of the Alcázar*, New York, 1965., 32.-34.

pobunjenika pod zapovjedništvom brigadira Josea Moscarda, zabarikadirala se u Alcazar, maorsku tvrđavu u središtu Toleda koja je tada bila sjedište škole za pješačke časnike.⁹ Od ukupno 1.300 nacionalista u Alcazaru bilo je otprilike 200 falangista, 550 žena te pedesetero djece. Iako su medijska izvješća redovito izvještavala o mladim kadetima koji brane tvrđavu, tijekom opsade u Alcazaru bila su zapravo tek šestorica kadeta budući da ih je većina bila na ljetnom raspustu.¹⁰ Bilo je također stotinjak talaca, uglavnom obitelji poznatih ljevičarskih pobornika i republikanskih postrojbi, o kojima više nitko ništa nije čuo.

Dva dana kasnije satnik Emilio Vela Hidalgo, koji je već bio zadužen za mobiliziranje alcazarskih kadeta s raspusta, okupljenim vojnicima u tvrđavi pročitao je objavu koja je proglasila da je “provincija Toledo odsad u ratu s vladom u Madridu.”¹¹ Branitelji, koji su naposljetku živjeli u podrumima tvrđave i sa sve manjim zalihama hrane, uspjeli su odbiti napade zahvaljujući svojoj vojnoj spremi i jakoj obrambenoj poziciji, kao i manjku organiziranosti republikanskih postrojbi. Mnogi napadači bili su “ratni turisti, koji su se iz Madrida sa ženama ili djevojkama odvezli na popodneвно pucanje,”¹² a lokalne anarhističke postrojbe, nepovjerljive prema redarstvu i vojsci, bez obzira na njihovu odanost Republici, oduprle su se pokušajima uvođenja vojne stege koja je bila nužna za osvajanje tvrđave.

Unatoč sve većem osjećaju hitnosti u Madridu da se opsada privede kraju, “u provinciji Toledo naredbe Ministarstva rata bile su tek malo više od preporuka i rezultati su bili vojna nesposobnost i opća zbrka.”¹³ Largo Caballero,¹⁴ koji je postao opsjednut zauzimanjem Alcázara, odbijao je prihvatiti pomoć komunističkih jedinica sve dok nije bilo prekasno. Republikanci su pokušali zapaliti zidine utvrde i raznijeti opkope podno masivne građevine, ali su branitelji izdržali napade. Franco, “koji je bio svjestan važnosti koja se u Španjolskoj pridavala simbolima”, krajem rujna preusmjerio je svoje snage koje su marširale prema Madridu kako bi oslobodio nacionaliste opkoljene u Alcazaru “dokazujući da je važnija duhovna (ili promidžbena) vrijednost izbjavljanja Moscarda”.¹⁵ Dana 29. rujna Afrička vojska pod generalom Joseom Varelom pojavila se u predgrađu Toleda i nakon bijega republikanskih snaga sljedećeg dana ušla je u grad.

⁹ H. THOMAS, *n. dj.*, 235.

¹⁰ Primjerice, *Križarska straža* izvijestila je da je u tvrđavi opkoljena “velika grupa od 1200 kadeta”. *Križarska straža* (Zagreb), god. VII., br. 10.-11., 132.

¹¹ C. D. EBY, *n. dj.*, 42.

¹² H. THOMAS, *n. dj.*, 312.

¹³ C. D. EBY, *n. dj.*, 123.

¹⁴ Francisco Largo Caballero (1869.–1946.) bio je vođa lijevog krila Španjolske socijalističke stranke (PSOE – *Partido Socialista Obrero Español*) i premijer od 1936. do 1937. godine. Njegovo odbijanje da bolje opremljenoj Petoj pukovnici dopusti sudjelovati u opsadi Alcázara bio je pokušaj da se spriječi politička pobjeda komunista te se može tumačiti kao dio unutrašnje borbe različitih frakcija u republikanskom taboru.

¹⁵ H. THOMAS, *n. dj.*, 398. General Yagüe bio je protiv odluke da se vojska preusmjeri prema Toledu i za operaciju oslobađanja opsjednute tvrđave bio je zamijenjen generalom Varelom.

Ulazak nacionalista u Toledo poslužio je kao značajna promidžbena pobjeda, ali je skretanjem Afričke vojske Madrid dobio dragocjeno vrijeme za pripremu svoje obrane i primanje ključne potpore iz Sovjetskog Saveza, a u obranu grada stigle su i internacionalne brigade. Iako je Franco kasnije kritiziran zbog odluke da oslobodi Alcázar, “važnost dana epu o Alcazaru u promidžbi koja je uslijedila proizišla je iz želje da se zauvijek ostavi dojam kako je to bila ispravna odluka”.¹⁶ Dan nakon što su nacionalističke trupe ušle u Toledo Franco je okupio generale hunte koja je podigla ustanak protiv Republike u Salamanci i pred njima se potvrdio kao vrhovni zapovjednik. Po Hughu Tomasu, uspješno oslobađanje Alcázara bio je ključan događaj koji je uvjerio generale koji nisu bili zadovoljni izborom Franca da glasuju za njega,¹⁷ dok Sebastian Balfour taj događaj smatra ključnim simboličnim događajem za nacionaliste.¹⁸ Kao rezultat svega toga, hunta je 1. listopada u Burgosu dala Francu pune ovlasti i od tada se on naziva *Caudillo*, odnosno vođa. Njegov novi položaj nesumnjivo je uvećala njegova uloga “spasitelja Alcázara”.

Alcazar kao španjolski Siget

Desničarske novine u Hrvatskoj, koje su izražavale ideološku potporu španjolskim nacionalistima, ushićeno su izvještavale o pobjedi branitelja opsjednute tvrđave. Mnogi su članci uspoređivali opsadu Alcázara s opsadom Sigeta 1566. godine i herojstvom Nikole Šubića Zrinskog (Szigeti Zrínyi Miklós na mađarskom). Radije nego da padnu u ruke Turaka, Zrinski i njegovi preostali ljudi izveli su svoj zadnji juriš iz ruševina sigetske tvrđave, osiguravši time sebi status mučenika i legende.¹⁹

Izjednačavanje Alcázara i Sigeta imalo je nekoliko ciljeva. Prije svega, stotinama godina Hrvatska se borila protiv osmanske Turske koja je napredovala prema sjeveru, tako da su Turci bili lako prepoznatljiv povijesni neprijatelj. U španjolskom slučaju, tj. u priči o Alcázaru, Republika je preuzela ulogu Turaka postavši tako prirodni neprijatelj za hrvatsku čitateljsku publiku.

Kao drugo, usporedba se pozivala na uobičajeno poimanje Hrvatske kao vječne mučenice i “predziđa kršćanstva” protiv neciviliziranih Turaka; *Hrvatski Zagorac* bilježi da “sva je hrvatska povjesnica niz borba, u kojima su se Hrvati žrtvovali, kako se rijetko koji narod žrtvovao”.²⁰

Znanstvenik Ivo Žanić kaže da je upravo Zrinski središnja osoba mita o Hrvatskoj kao predziđu kršćanstva, što je potvrđeno 1866., tijekom proslave

¹⁶ H. THOMAS, *n. dj.*, 400.

¹⁷ Isto, 410.

¹⁸ Sebastian BALFOUR, “Spain from 1931 to the Present”, u: Raymond Carr, ed., *Spain: A History*, Oxford: Oxford University Press, 2000., 258.

¹⁹ Franjo Črnko, jedan od ljudi Zrinskog koji je preživio opsadu i tursko ropstvo, zabilježio je tijekom bitke i taj je zapis ubrzo preveden na latinski, talijanski i njemački. Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003., 114.

²⁰ *Hrvatski Zagorac* (Zagreb), 26. rujna 1936, 2.

tristote godišnjice pada Sigeta.²¹ Iako je turska prijetnja u međuvremenu nestala, metafora o Hrvatskoj kao predziđu mogla se iskoristiti u novome geopolitičkom razvoju, bilo to srpsko širenje s istoka ili, u slučaju Španjolskoga građanskog rata, kao primjeru širenja međunarodnoga komunističkog pokreta. Kao što su Hrvati u Sigetu branili zapadnu civilizaciju od "barbarizma" Osmanlija, nacionalisti su u Alcázaru iste vrijednosti branili od juriša bezbožnog komunizma. Primjerice, đakovačka *Hrvatska obrana* okarakterizirala je opsadu Alcazara "kao borbu protiv crvene aždaje koja pod komunističkim imenom roviri protiv kršćanske kulture i socijalnog reda među nacijama".²²

Španjolski građanski rat bio je veoma dobro popraćen i u dnevnim i u tjednim novinama, posebice onima koje su izdavale institucije Katoličke crkve. Opsada Alcazara nije dobila pozornost samo novina, nego su se o njoj izdavale i knjige. Zbor duhovne mladeži, katolički izdavač iz Đakova, odlučio je za svoje prvo izdanje tiskati hrvatsku verziju knjige *Heroji Alcázara* Rodolphea Timmermansa. Hrvatski sociolog Josip Županov prisjeća se da je Timmermansova knjiga bila veoma popularna tijekom Španjolskoga građanskog rata, kao i da je žestoka promidžba za generala Franca bila uobičajena na seminarima koje je u tom razdoblju pohađao u Dalmaciji.²³ Godine 1936. Božidar Mažuranić u Zagrebu je sastavio pamflet *Toledski Alcazar i Siget*, koji je glorificirao mit o "posadi sastavljenoj od mladih kadeta", koja je "odoljevala sedamdeset dana s nadčovječnom hrabrošću, izdržljivošću i vještinom bombardiranja, jurišima i lagumima, jednom riječju svim navalama, što no su ih od početka ovog tragičnog, bratoubilačkog rata protiv nje poduzimali crveni milicionari".²⁴

Hrvatsko izdanje knjige
Rodolphea Timmermansa,
Junaci Alcazara.

²¹ Ivo ŽANIĆ, "The Symbolic Identity of Croatia in the Triangle Crossroads-Bulwark-Bridge", u: Pal Kolsto, ed., *Myths and Boundaries in South-Eastern Europe*, Hurst and Company, London, 2005., 35.-36.

²² *Hrvatska obrana* (Đakovo), 14. svibnja 1937, 10. U članku se za opisivanje komunističke prijetnje koristi turska riječ aždaja, čime se dodatno naglašava poistovjećivanje komunista s otomanskom prijetnjom.

²³ Josip ŽUPANOV, *Zaboravljeni rat: Sociologija jednog sjećanja*, Zagreb, 1998., 19.

²⁴ Božidar MAŽURANIĆ, *Toledski Alcazar i Siget*, Zagreb, 1936., 3.

Glavna poruka ovog pamfleta bila je da su se Hrvati i Španjolci suočili sa sličnom prijetnjom. Objašnjavajući zašto je izdao ovu publikaciju, Mažuranić je napisao da je to zato da “kao Hrvat, koji poštuje svijetlu tradiciju svoga naroda – zahvalnim srcem odam poštu onima, sada slavnim junacima Alcázara, onim oficirima, vojnicima i mladim kadetima, koji su tako plemenito, tako viteški svoje živote uložili, da protiv zajedničkog vruga obrane kulturu, individualnu slobodu, dostojanstvo čovjeka, i sve ono što je lijepo i visoko u njihovoj i našoj tradiciji”.²⁵ Autor ovog teksta, kao i mnogi drugi koji su pisali protiv republikanaca, propustio je spomenuti brutalne metode koje su i nacionalisti, odnosno autoritarni Francov režim u nastajanju, koristili da bi “zaštitili španjolsku kulturu”.

Paralele između Alcázara i Sigeta isticane u hrvatskim publikacijama zaslužuju posebnu pozornost. Uz praćenje opsade Alcázara, o kojoj se opširno izvještavalo u međunarodnim medijima, pažnja je dana većoj važnosti Sigeta ne samo u hrvatskoj, već i u svjetskoj povijesti. Referirajući se na Zrinskog kao “hrvatskog Leonidu”,²⁶ jedan katolički tjednik zabilježio je:

“Čitava je Evropa govorila o opsadi Sigeta diveći se junaštvu Hrvata, koji su ga branili. Nikola Šubić Zrinski postao je heroj ravan najvećim junacima svijeta. U naše se vrijeme ponovio donekle slučaj Sigeta, ali ovaj put u Španjolskoj. Ne samo Evropa, nego čitav kulturni svijet govori o španjolskom Alcazaru, divnoj i velebnoj građevini iznad grada Toleda i o herojima (junacima) toga Alkazara”.²⁷

U nekoliko članaka također je spomenuto da je brigadir Moscardo, baš kao i Zrinski u Sigetu, nekoliko puta tijekom pregovora dobio priliku predati se, ali je takvu ponudu odbio. Nakon što je sultan Sulejman I. ponudio Zrinskom hrvatsko kraljevstvo ako se preda, Zrinski “ne podlegne tom obećanju, kojem bi se inače teško tko drugi odupro, nego udari još žešćom vatrom na Turke”.²⁸ U Alcazaru su mnogobrojni republikanski pregovarači, uključujući madridskog svećenika, oca Vasquesa Caramasa i čileanskog veleposlanika u Španjolskoj, neuspješno pokušavali uvjeriti Moscarda da se ili preda ili pusti taoce.²⁹ Posljednja sličnost dviju opsada je što su i Turci i republikanci prijetili da će ubiti zapovjednikova sina ako se branitelji ne predaju. I Zrinski i Moscardo to su odbili, posljednji preko telefona, rekavši svom sinu “preporuči svoju dušu Bogu,

²⁵ Isto, 13.

²⁶ *Hrvatski Zagorac*, 26. rujna 1936., 2. Leonida je bio spartanski kralj koji je poginuo braneći Termopilski klanac od Perzijanaca 480. pr. Kr. Nazivanje Zrinskog hrvatskim Leonidom u 19. stoljeću bilo je već uobičajeno, no zanimljivo je da je otac hrvatske nacije Ante Starčević odbacivao ovu usporedbu tvrdeći da je “Leonida pao braneći svoju domovinu”, dok se Zrinski borio za interese Austrije i Mađarske. I. ŽANIĆ, *n. dj.*, 50., 55.

²⁷ *Križarska straža*, god. VII., br. 10.-11., listopad – studeni 1936., 131.

²⁸ Isto.

²⁹ Gabriel JACKSON, *The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1965., 271.-272.

vikni Živjela Španjolska i umri kao junak” i “Alcazar se nikad neće predati.”³⁰ Usporedba Sigeta i Alcazara, posebice usporedba dvaju zapovjednika, u nacionalističkim hrvatskim novinama pomogla je da se u hrvatskoj javnosti stvori naklonost prema španjolskim nacionalistima na čelu s Francom.

Kao što smo napomenuli, sigetski ep postao je simbol duge hrvatske borbe protiv osmanlijske ekspanzije i zapažene uloge branitelja kršćanstva. Na sličan način nacionalisti su podignuli Alcazar na status legende u svojoj “križarskoj borbi” protiv Republike. *Križarska straža*, službeno glasilo katoličke organizacije Križari, prizvalo je Alcazar kao metaforu za borbu protiv komunizma u Hrvatskoj:

“U borbi protiv komunizma najače će nam oružje biti naš radikalni katolicizam, jer su samo katolicizam i nacionalizam kadri spasiti svijet od komunizma. A komunizam neka zna, da će u redovima borbenih hrvatskih Križara naići na prave Alkazare, o koje će se slomiti komunizam prije nego zavlada našim narodom.”³¹

Cilj publikacija kao što su *Križarska straža* i *Toledski Alcazar i Siget* nije bio tek istaknuti povijesne sličnosti, već i poslužiti kao bojni poklik Hrvatima da se djelatno suprotstave srpskom hegemonizmu i komunističkoj agitaciji. Autor ove posljednje publikacije naglasio je da “bez borbenosti, bez elana i bez hladnokrvnosti se ne može učiniti ono, što su Sigetski i Alcazarski branioči počinili.”³² Da bi svoju poruku učinio još jasnijom, on je čak tvrdio da su u sklopu “crvenih horda” bili “kojekakovi četnici i dobrovoljci” koji su marširali “sa insignijama legije smrti i znakovima kojekakovih futurističkih stilizacija mrtvačkih glava.”³³

Ovakvo rasuđivanje odražava rastuću frustraciju desničarskih nacionalista politikom Hrvatske seljačke stranke koja je inzistirala na miroljubivim i demokratskim metodama u rješavanju jugoslavenskoga nacionalnog pitanja. Časopis *Omladina*, koji je izdavala Matica hrvatska, vodeća hrvatska kulturna organizacija, objavio je članak koji je kritizirao neutralnu poziciju HSS-a prema Španjolskome građanskom ratu i pohvalio Hrvatsku akademsku nacionalističku ligu zbog slanja brzojave braniteljima Alcazara u kojem im čestitaju na pobjedi nad međunarodnim komunizmom. Članak je opisivao kako su se nacionalistički studenti u Ligi ponosili “da je njihov pozdrav alcazarskim junacima i dobiveni odgovor sa službenog mjesta – sigurna prva neposredna veza nas Hrvata iz domovine s vladom nove nacionalističke Španjolske, španjol-

³⁰ H. THOMAS, *n. dj.*, 311. U slučaju Zrinskog prijetnja sinu bila je turski blef, dok je Moscardov sin Luis zaista zarobljen i pogubljen mjesec dana nakon navedenoga telefonskog razgovora, 23. kolovoza 1936., za odmazdu zbog bombardiranja. Eby ovu “žrtvu” naziva “najrazglašenijom epizodom Španjolskog građanskog rata”. On također propitkuje autentičnost ovog događaja i naposljetku na osnovi brojnih svjedočanstava obiju strana zaključuje da je stvaran. Vidjeti: C. D. EBY, *n. dj.*, 63.

³¹ *Križarska straža*, god. VII., br. 12, prosinac 1936., 146.

³² B. MAŽURANIĆ, *n. dj.*, 10.

³³ Isto, 4.-5.

skog *Estado Nuevo*”.³⁴ Autoritativni model koji je ponudio Franco privući će još sljedbenika među hrvatskim ekstremnim nacionalistima kako će Španjolski građanski rat odmicati, a opsada Alcázara služila je kao moćan simbol koji može odjeknuti među svim Hrvatima.

U sažimanju opsade opisi republikanskih snaga uključivali su uobičajene karakterizacije koje se mogu naći u većini klerikalnih i nacionalističkih izdanja. Oni koji su bili lojalni Vladi bili su gotovo uvijek općenito označavani kao komunisti ili “crveni”. Nisu ih nazivali vojskom, nego su opisivani kao “rulja” i “horda” sastavljena od muškog i ženskog ološa.³⁵ Usporedbe s azijskim divljacima koji su opljačkali Siget bile su eksplicitne, pa su republikanci bili “istočnjački rušioc i kulture” i “demoralizirane, pljačkaške bande”.³⁶ Glasilo organizacije Križari informiralo je čitatelje da su “komunisti, koji su pod vodstvom plaćenih sovjetskih agenta, većinom Židova, stvarali najgroznija nedjela svojim kulturnim protivnicima, organizovanim katolicima”.³⁷

Pri ovakvim opisima zanemarivalo se da zapravo većina republikanskih snaga koje su opsjedale Alcázar nisu bili komunisti, među ostalim i zato što je Largo Caballero isprva odbio dopustiti 5. pukovniji, koja je bila pod komunističkim vodstvom, da pomogne u napadu.³⁸ Zapravo su republikanske postrojbe koje su iz Madrida upućene u pomoć mjesnim ljevičarskim milicijama bile sastavljene od redovitih vojnih postrojbi čiji su pripadnici ostali vjerni Republici, a na njihovu čelu nalazile su se osobe koje su nosile crveno-crne anarhističke oznake.³⁹ Očekivano, pronacionalistička promidžba nije pokušala razlučiti složenost političkih snaga u Republici smatrajući kako je mnogo djelotvornije sve ih obilježiti kao “komunističke divljake”. Treba spomenuti da su desničarske novine radile slične generalizacije kada su pisale i o španjolskim nacionalistima, pa su oni često skupno nazivani “fašistima”, iako će se pokazati da je general Franco zapravo vješto manipulirao španjolskim falangistima, zapravo španjolskom inačicom fašističke partije, a sličnoj manipulaciji priklonili su se i Mussolini i Hitler.

Kao opreka “komunističkoj rulji”, branitelji Alcázara bili su opisani pojmovima mita i legendi. U nacionalističkoj Španjolskoj otpor branitelja podignut je na “gotovo mitsku razinu” i, nakon što su se pojavile glasine da su republikanci u Toledu ubili 107 svećenika, “incident je prikazivan sa svom gorljivošću ateističkog križarskog rata”.⁴⁰ U jednom nacionalističkom članku u Hrvatskoj, naslovljenom “Španjolski Siget”, autor glorificira branitelje izjavljujući:

³⁴ *Omladina* (Zagreb), god. XX., br. 5., siječanj 1937., 198.–199. Hrvatska akademska nacionalistička liga bila je “savez hrvatskih kulturalnih klubova” koja “radi i djeluje po načelima suvremenog hrvatskog nacionalizma”.

³⁵ Vidjeti: *Križarska straža*, god. VII., br. 10.–11., listopad–studeni 1936., 132.; *Hrvatska obrana*, 14. svibnja 1937., 10.; B. MAŽURANIĆ, *n. dj.*, 5.

³⁶ B. MAŽURANIĆ, *n. dj.*, 6.–9.

³⁷ *Križarska straža*, god. VII., br. 10.–11., listopad–studeni 1936., 132.

³⁸ H. THOMAS, *n. dj.*, 396.–397.

³⁹ C. D. EBY, *n. dj.*, 46.

⁴⁰ A. BEEVOR, *The Spanish Civil War*, Penguin Books, New York. 1982., 103.

“Poginu li svi ili ne, njihovo je držanje nadahnulo sve ustaške čete ponosom, hrabrašću i junaštvom. A to su najopasniji protivnici crvenih. I hrvatski Siget je pao, ali se ipak golema turska vojska jadno vratila. Ako i, nedaj Bože, Alkazar padne, crveni će ipak stradati...”⁴¹

Za hrvatske novine nacionalisti u Alcazaru bili su jednako herojski, hrabri i legendarni kao sigetski mučenici koji su stoički branili svoj narod od divljeg neprijatelja koji je smatran više životinjom nego čovjekom.

Iako je opsada Alcázara bila opisivana u paradigmi nacionalista kao kršćana i republikanaca koji su opsjedali kao Turaka, ironija je što su postrojbe koje su razbile opsadu zapravo bili Maori odjeveni u “vrećaste žučkastosmeđe hlače do koljena i crvene fesove”.⁴² *New York Times* izvijestio je da se “povijest još jednom preokrenula kad su se Maori, istjerani iz Toleda prije nekoliko stoljeća, vratili pod vodstvom svoga sunarodnjaka El Mizziana, berberskog časnika kojeg su obučili Španjolci, te koristili hladno oružje i ručne granate kako bi se kroz usku kapiju probili do grada”.⁴³ Hrvatske novine koje su podupirale nacionaliste nikad nisu spomenule činjenicu da su maorske trupe došle spasiti Colonela Moscarda i da su Maori bili sličniji osmanlijskoj vojsci nego republikanska milicija. U knjižici tiskanoj nekoliko mjeseci nakon opsade Ivo Bogdan, pišući pod pseudonimom “Rys”, opravdavao je Francovo korištenje maorskih trupa tvrdeći: “Marokanci su po rasi bijelci kao i svi europski narodi.”⁴⁴ No, pronacionalističke novine jednostavno nisu spominjale nazočnost maorskih trupa želeći ovjekovječiti shvaćanje da su se samo Španjolci borili za Franca.

Alcázar i promidžba

Iako su novine koje su simpatizirale Republiku i one koje je izravno nadzirala Komunistička partija Jugoslavije potrošile puno tinte na praćenje rata u Španjolskoj, članaka posvećenih samom Alcazaru bilo je manje nego u desničarskim novinama.

Radničke novine, koje su zbog njihovih izvještaja iz Španjolske jugoslaven-ske vlasti često cenzurirale, tvrdile su da razlog neuspjeha u osvajanju tvrđave nije bila slabost u redovima republikanskih postrojbi, nego činjenica da su se opsjedatelji bojali da će stradati žene i djeca u Alcázaru. *Radničke novine* usto su uzele ovu opsadu kao primjer za neobičnu tvrdnju da:

⁴¹ *Hrvatski Zagorac*, 26. rujna 1936, 2. Članak je bio objavljen prije nego što su nacionalističke snage razbile opsadu, tako da mogućnost mučeništva, kao kod Sigeta, prožima tekst.

⁴² *New York Times*, 29. 9. 1936, 6.

⁴³ Isto. Premda Eby El Mizziana ne spominje poimence, opisuje kako su maorske postrojbe s bijelim turbanima i španjolska Legija stranaca (*tercios*) pristigli prvi nakon povlačenja republikanskih snaga. Vidjeti: C. D. EBY, *n. dj.*, 209.–211.

⁴⁴ I. BOGDAN, *Nova Španjolska*, Zagreb 1937., 8.

Današnji izgled Alcázara u Toledu.

“U historiji građanskih [sic] ratova ovo je jedinstven primjer humanosti i viteštva. Samo radnici su sposobni za ovakova uzvišena djela.”⁴⁵

Neuspjeh u pokušaju zauzimanja Alcázara nesumnjivo je pridonio činjenici da su prorepublikanske novine na-

stojale ignorirati ovu ratnu epizodu i više se usredotočile na uspješan otpor nacionalistima u drugim dijelovima zemlje.

Nisu se samo hrvatske novine fokusirale na opsadu Alcázara i veličanje njegovih branitelja. Mnoge međunarodne novine preuveličavale su ulogu “mladih kadeta” u tvrđavi, iako je tek nekoliko njih bilo uključeno u opsadu.⁴⁶ U Sovjetskom Savezu je objavljeno:

“Oko pet tisuća ljudi sudjelovalo je u insceniranoj bitki koja je trebala biti replika borbe u Toledu. Inscenirani ‘radnici’ odmarširali su na bojišnicu, a ‘fašisti’, odjeveni u španjolske odore, ušli su u ‘Toledo’ i počinili ‘grozote’.”⁴⁷

Arthur Koestler, koji je tijekom građanskog rata kao novinar putovao Španjolskom, došao je do sljedećih zaključaka glede opsade Alcázara:

“(Svijet) si je umišljao da je promatrač herojske sage modernih vremena, dok je drama koja se odvijala pred njihovim očima bio jedan od najbesmislenijih gangsterskih podviga današnjice. Otmičari žena i djece podignuti su na stupanj legendarnih heroja, a ‘alcazarski kadeti’ postali su simbol nacionalnog ustanka. U stvarnosti je moderna promidžba dosegla visine kao malokad ranije.”⁴⁸

No opsada Alcázara nije bio jedini slučaj korištenja promidžbe u Španjolskome građanskom ratu - bila je samo nagovještaj događaja koji su uslijedili. Obje zaraćene strane tijekom rata rutinski su objavljivale lažne informacije

⁴⁵ *Radničke novine*, 25. rujna 1936., 1. Uz to, ovo izdanje spominje da je Alcazar pao u ruke vladinih trupa, iako su u stvarnosti nacionalističke snage opsadu razbile tri dana kasnije.

⁴⁶ *New York Times*, 10. 9. 1936., 20. Članak spominje “više od tisuće” kadeta i vojnika.

⁴⁷ *Chicago Tribune*, 25. 9. 1936., 2. Ova predstava u Moskvi organizirana je radi prikupljanja pomoći za republikansku vladu.

⁴⁸ A. KOESTLER, *n. dj.*, 148.

koje su svjetski mediji zatim revno prenosili – ovisno koju su stranu pojedine novine favorizirale – osiguravajući da čak i događaji poput Guernice, zločina protiv civila i kršenja Pakta o nemiješanju (*Non-Intervention Pact*) ostanu zbrčkani i teško provjerljivi.

U Hrvatskoj su o opsadi Alcázara, kao i o Španjolskome građanskom ratu općenito, iscrpno izvještavale novine svih političkih uvjerenja. Iako je Hrvatska seljačka stranka, vodeća politička snaga 1930-ih godina, stalno tvrdila da ne podupire ni nacionaliste ni republikance, njezini su desničarski elementi sve učestalije u Francovu uspjehu vidjeli model za svoju vlastitu borbu protiv jugoslavenskog centralizma. Združivanje Alcázara i Sigeta, koje je istaknulo sličnosti rata u Španjolskoj i hrvatske povijesti, trebao je generirati potporu za Franca među katoličkim Hrvatima koji su na konflikt u Španjolskoj gledali isključivo kroz prizmu antikomunizma. Kasnija pobjeda nacionalista 1939. godine potkrijepila je razmišljanje onih snaga u Hrvatskoj koje su smatrale da se nezavisnost može postići uz potporu Hitlerove Njemačke ili Mussolinijeve Italije, što se upravo i dogodilo u proljeće 1941. godine kad su sile Osovine izvršile invaziju na Jugoslaviju.

Epilog: Alcázar i Siget u povijesnom pamćenju

Iako je opsada Alcazara završena u rujnu 1936. godine, toledska tvrđava je, baš kao i Siget, postala vječna metafora za herojstvo i predziđe kršćanstva. Novine koje su izlazile tijekom NDH, primjerice tjednik *Preporod*, nastavile su prizivati simbol Alcazara. Nastojeći umanjiti značaj njemačkog poraza na sovjetskoj bojišnici 1943. godine, veliki članak “Heroji Staljingrada” informirao je čitatelje da “Zrinskijeva obrana Sigeta protiv ogromne osmanlijske premoći i u naše doba obrana Alcazara protiv premoći crvenih – to su primjeri, koji se, možda jedini u povjestnici naroda, mogu po hrabrosti i samopriegoru branitelja usporediti s junačkom borbom njemačkih, hrvatskih i rumunjskih vojnika u Staljingradu”.⁴⁹ Pošto su nakon predaje Italije u rujnu 1943. partizani u dalmatinskoj tvrđavi Klisu opkolili Nijemce i ustaše, u režimskom je glasilu *Hrvatski narod* ta utvrda pretvorena u “jadranski Alcázar”.⁵⁰ No nikakva promidžba više nije mogla spasiti ustaški režim koji je već bio kompromitiran u očima hrvatskog naroda.

U španjolskom slučaju Alcazar je postao važno mjesto sjećanja (*lieux de mémoire*) i bio je ključan element u Francovu prikazu Španjolskoga građanskog rata, uz ostala mjesta sjećanja kao što su madridski trijumfalni luk i Dolina palih (*Valle de los Caídos*). Oštećena granatama i eksplozivom tijekom opsade, tvrđava je potpuno obnovljena. U njoj je otvoren muzej, što je ovjekovječio mit o mlađahnim kadetima koji su porazili crvene horde te uključio izložke kao što je telefon preko kojeg se Moscardo odbio predati. Pobjednička statua, nato-

⁴⁹ *Preporod* (Zagreb), 30. siječnja 1943., 1.

⁵⁰ *Hrvatski narod* (Zagreb), 3. listopada 1943., 3.

pljena katoličkim simbolima (kao gotovo svi spomenici iz Francove ere) sada stoji ispred Alcázara. Godine 2008. tvrđava je preuređena u muzej španjolske vojske, vjerojatno s prikazom koji ne veliča Francov režim.

Iako fizički odvojen od Hrvatske - i zato neaktivno mjesto sjećanja - Siget nastavlja živjeti u modernom diskursu, osobito povezan s ratovima koji su 1990-ih uslijedili nakon raspada Jugoslavije. U prikazu Domovinskog rata (1991. - 1995.) Vukovar je postao Siget ovoga naraštaja. Jugoslavenska narodna armija i srpske paravojske postrojbe su tijekom jeseni 1991. opsjedale Vukovar tri mjeseca prije nego što su nadjačali njegove brojčano i vojno inferiorne branitelje. Brutalno uništavanje grada, progon njegovih nesrpskih civila i ubojstva nekoliko stotina vojnika uklonjenih iz gradske bolnice učinili su Vukovar simbolom hrvatske žrtve u rukama Miloševićeva projekta "Velike Srbije".

Teme žrtve i borbe protiv nadmoćne neprijateljske sile učinile su sigetski ep prikladnom povijesnom paralelom za opsadu Vukovara. "Ono što je Siget i pogibija Zrinskoga u skupnoj svijesti brojnih naraštaja Hrvata to jest i ostatak neprijeporno Vukovar i izginuće njegovih branitelja u Domovinskom ratu", komentirao je jedan suradnik tjednika *Hrvatsko slovo*.⁵¹

Članak koji je komemorirao pad Vukovara u *Večernjem listu*, najtiražnijem hrvatskom dnevniku, također zaključuje da "zbog toga je herojstva Vukovar postao mitskim mjestom, legendarnim gradom koji će u zajedničkom nacionalnom pamćenju ostati kao novi Siget".⁵² Dok je Siget stoljećima predstavljao bedem protiv Turaka i protiv komunizma u međuratnom razdoblju, moderna metafora jasno je usmjerena protiv Srba i svake obnove jugoslavenske države. Kao što je Siget branio kršćanstvo od islama, "Vukovar je spasio Hrvatsku i zaustavio balkanski fašizam" te zapriječio napredovanje "rulje četničkih razbojnika".⁵³

(Prijevod s engleskog jezika Ana Đorđević)

⁵¹ *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 18. studenog 2005., 20.

⁵² *Večernji list* (Zagreb), 13. studenog 2005, www.vecernji.hr.

⁵³ *Hrvatsko slovo*, 18. studenog 2005., 20.

SUMMARY

“SPANISH SIGET”: THE IMAGERY OF ALCÁZAR IN THE CROATIAN PRESS

During the Spanish Civil War (1936–1939), the propaganda battle waged in Spain and abroad between General Francisco Franco’s Nationalists and the Republicans, supported mainly by the Soviet Union, was nearly as important as the fighting in the front lines. This article examines how the Croatian press depicted the siege of the Alcázar, one of the key battles during the first year of the conflict. The Croatian sympathizers of Franco tapped into the imagery, tropes, and collective memory of the Battle of Siget (1566) to depict the siege of the Alcázar as a modern version of that epic event. By blurring the lines between Croatia’s own past and the struggle in Spain, they ultimately sought to generate support for a more radical solution to Croatia’s national question that existed under the royal dictatorship during interwar Yugoslavia. Franco’s Nationalists, openly aided by Nazi Germany and Fascist Italy, increasingly served as a favorable model for certain circles of Croatian intellectuals. Comparisons between the Alcázar and Siget enabled the Croatian right to draw upon symbols and myths of the past to warn of a new danger to Western civilization – that is, both in Spain and Croatia – which took the form not of Turkish hordes, but of communists, socialists, and other political opponents on the left.

Keywords: Spanish Civil War, Croatian press, Alcázar, Siget, Sites of memory.